

Bruegel

De kaart van *Braun en Hogenberg* – De stadspoorten in detail

Voor wie? 3de graad basisonderwijs en 1ste graad secundair onderwijs

Doel? De kaart van *Braun en Hogenberg* leren lezen via tekeningen van de stadspoorten, hun plaats op een historische kaart, het zoeken van details.

Bruxella, Georg Braun en Frans Hogenberg, in *Civitates Orbis Terrarum*, gravure in aquarel, 1572, KBR

Voorbereiding

- Lees je in over de [tweede stadsomwalling van Brussel](#).
- Breng indien mogelijk met je leerlingen een bezoek aan de [Hallepoort](#), de laatst overgebleven poort van de tweede stadsomwalling.
- Als dat niet mogelijk is, geef je best een inleiding over het principe van een stadspoort met de hulp van de oefening op pagina 4 of aan de hand van het [pedagogisch dossier van de Hallepoort](#).

Materiaal voor een groep van 6 leerlingen

- Druk fiches 1 tot 6 af ► p. 5-10.
- Druk de kaart van *Braun en Hogenberg* af in A3 formaat (► p.12, de cijfertjes en details zijn nogal klein, het helpt daarom om deze kaart tegelijkertijd te projecteren in de klas), de legende van de kaart en lexicon van het Oud Nederlands in A4 ► p. 14-15.

<https://www.erfgoedklassen.brussels/lesmateriaal/bruegel-brussel/>

Erfgoedklassen en Burgerschap · beheerd door de vzw Paleis van Keizer Karel · Koningsstraat 2-4, 1000 Brussel
Ondernemingsnr. R.P.R. Franstalige ondernemingsrechtbank Brussel : 0463.156.291
erfgoedklassen@coudenberg.brussels · www.erfgoedklassen.brussels · +32 (0)2 563 61 79
IBAN BE90 7360 3156 0632 BIC KRED BEBB

Klaarzetten

- De klas wordt opgedeeld in groepjes van 6 leerlingen.
- Projecteer de kaart zodat de leerlingen die kunnen gebruiken als ze het op hun klein formaat niet vinden.
- Binnen elke groep werkt elke leerling aan een andere fiche (de Anderlechtse, de Naamse, de Vlaamse, de Schaarbeekse, de Lakense en de Leuvense poort). Ze werken wel samen op de kaart, met de legende en het lexicon.
- Leg eerst aan de leerlingen uit wat een legende is en hoe je ze moet gebruiken: de nummertjes van de legende kunnen ze op de kaart terugvinden en verwijzen naar een plaats (gebouw of stadspoort).
- Aan het einde van de oefening zoom je in op de geprojecteerde kaart zodat de kleine details kan bekijken. De leerlingen kunnen op dat moment klassikaal hun informatie uitwisselen met andere groepjes. ► <https://uurl.kbr.be/1035797>

Opdracht – De opdracht staat uitgeschreven in de fiches voor de leerlingen (p. 6-11) zodat zij zelfstandig aan de slag kunnen gaan.

Pas op – Op het formaat A3 zijn de nummertjes heel klein op de kaart. Je kan het voor de leerlingen makkelijker maken door hen op de papieren kaart in te laten zoomen met hun gsm (ze zetten dus alles klaar alsof ze een foto nemen en zoomen dan in).

Informatie voor de synthese aan het einde van de oefening

Deze kaart werd gerealiseerd naar aanleiding van het boek *Civitates orbis terrarum liber primus*. Het werd gepubliceerd in 1572 en toont verschillende steden in de wereld. De kaarten zijn nog niet met het noorden naar boven georiënteerd, maar wel het oosten.

Twee stadsomwallingen

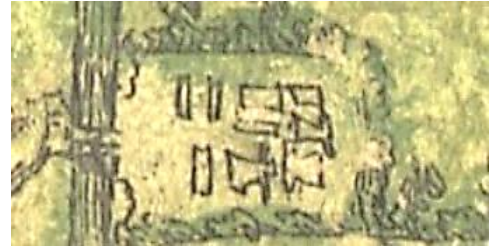
- Brussel wordt een stad doordat verschillende woonkernen zich uitbreiden en een eenheid gaan vormen. Het gaat hier om woonkernen rond het huidige Koningsplein, de kathedraal en het St-Goriksplein. In de 13de eeuw wordt de eerste stadsomwalling gebouwd. De vorm hiervan is nog zichtbaar op de kaart van Braun en Hogenberg.
- De stad breidde zich snel uit buiten die versterking. In de loop van de 14de eeuw werd er daarom veel grotere tweede stadsomwalling gebouwd.
- Deze stadsomwalling had 7 poorten. De 7de poort is de Hallepoort. Die staat er nog wel, maar door de 19de eeuwse restauratie is de poort hard veranderd.
- In de 16de eeuw komt daar nog de Oeverpoort bij, een bevaarbare ingang voor de stad langs het kanaal van Willebroek.
- De namen van deze poorten zeggen al veel: de Naamse poort loopt bijvoorbeeld naar de Naamsesteenweg (vandaag heet die Elsensesteenweg), de Anderlechtse poort is de toegang voor mensen die van Anderlecht komen. Soms duidt de naam een verdere bestemming aan bijvoorbeeld de *Cuelse poort* of de Keulse poort (oude naam voor de Schaarbeekse poort). In deze richting kon je via Brugge naar Keulen.

In de stad – Gebouwen en groene ruimtes

- Het belangrijkste gebouw in de stad is het Coudenbergpaleis (op de kaart heet dit het *Thof van den Keijser* of het hof van de Keizer) (nr. 17). Het werd in de eerste stadsomwalling ingebouwd.

- In de stad staan veel kerken. De belangrijkste is de collegiale Sint-Goedele (vandaag de kathedraal) (nr. 10). Ook de Kapellekerk waar Bruegel trouwde en werd begraven (nr. 27) kunnen we op deze kaart terugvinden.
- In de 16de eeuw was er nog veel groene ruimte in de stad. We zien onder andere de tuinen aangelegd achter de stadspaleizen en groene velden met zwarte vierkanten en rechthoeken die dienden als bleekweides: het linnen werd hier gebleekt in de zon.

In de stad – de markten

- Een stad ontwikkelt zich dankzij zijn handel. Er waren verschillende gespecialiseerde markten. De belangrijkste (en de oudste) was op de Grote Markt (nr. 50), daar werd vlees, brood en textiel (laken) verkocht.
- Je kan ook de vismarkt met zijn kraampjes herkennen (nr. 49, vandaag de Grasmarkt), de paardenmarkt (de huidige Zavel), of zelfs de hallen van de graanmarkt (aangeduid op de kaart als *Corenhuys*, huidig Oude Korenhuis).

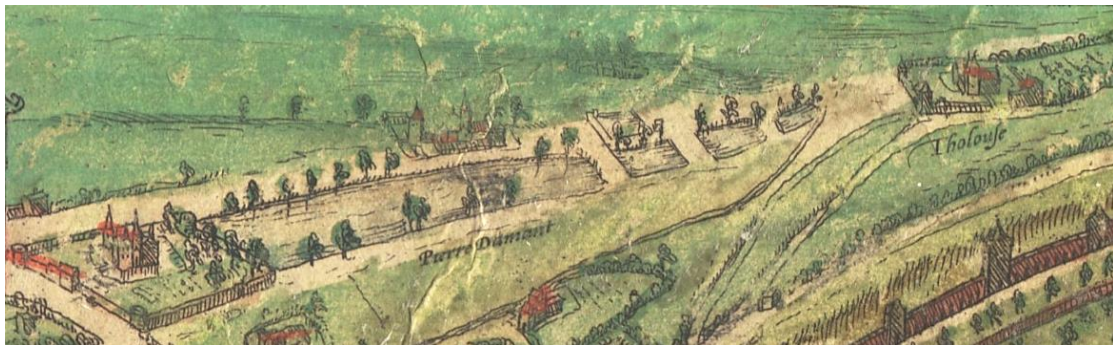
In de stad – het water

- De stad ontwikkelt zich vooral rond het water, de Zenne. We herkennen de rivier door zijn kronkelige loop. Een eerste haven werd ter hoogte van de Zwarte Lieve Vrouwestraat aangelegd (*Schepbrugge* op de kaart).
- De schepen kwamen steeds meer vast te zitten op de zandbanken van de ondiepe rivier. Als oplossing begon men in 1550 het kanaal van Willebroek te graven om het zeetransport te vergemakkelijken. Het kanaal vloeit in de Rupel, die in de Schelde vloeit. Hierlangs hadden de schepen toegang tot de haven van Antwerpen. De nieuwe haven van Brussel kwam op op de plaats van de huidige Vismarkt en Sint-Katelijneplein.
- Langs het water zijn verschillende watermolens, als voorlopers van de fabrieken.
- Op de kaart staan best wat details om verschillende plaatsen leven in te blazen: je zou bijvoorbeeld Manneken-Pis kunnen vinden, een kar en zelfs figuurtjes die een schip over de Zenne trekken.

Rondom de stad

- De kaart toont een landbouwlandschap. In het oosten (de linkerbovenhoek van de kaart) zie je een aaneenschakeling van vijvers in de Maalbeekvallei. Deze vijvers zijn aangelegd langsheen het water om eventuele overstromingen op te vangen. Het is er aangenaam vertoeven, daarom zijn er hier een aantal landhuizen van de adel.

- In het zuiden (de rechterbovenhoek op de kaart) is er een dorpje Obbrussel, de St-Gilliskerk geeft later de huidige naam aan het dorp. In het zuidwesten (rechts op de kaart) zie je aan één van de armen van de Zenne een watermolen (*Ter ouden muelen* op de kaart). Vandaag is hier het Zuidstation.

De stadspoorten – klassikale inleiding op de opdracht

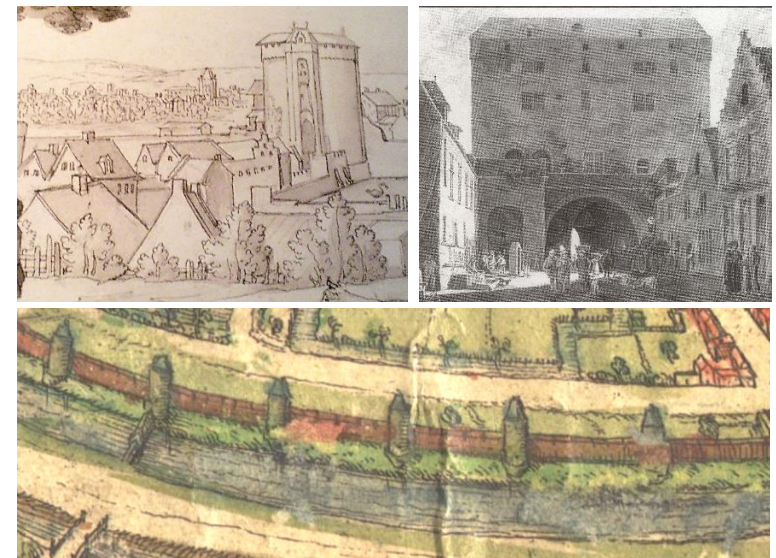
Geef aan elke groep de kaart van *Braun en Hogenberg* (document 2b). Als het mogelijk is, projecteer ze ook.

- Wat ligt er voor jullie? Een kaart van Brussel uit de 16de eeuw. Welke vorm heeft de donkere lijn op de kaart? Een peervorm. Wat is die donkere lijn? Een stadsomwalling (of stadsmuur), dit is de muur rondom de stad.
- Waarvoor dient een stadsmuur? Om de stad te beschermen, maar niet alleen dat. Het was ook een manier om prestige te tonen en om een onderscheid te maken tussen de stadsbewoners en de bevolking buiten de stad. Op het platteland hing je direct af van een heer. In de stad hadden de inwoners een aantal vrijheden. Ze mochten bijvoorbeeld handel drijven en eigendom hebben.

Toon eerst de oude afbeeldingen van de Hallepoort (p. 17 en 18).

- Hoe konden de mensen de stad binnen komen? Langs de “poorten”, dit zijn hoge gebouwen met een poort in het midden. Kennen jullie een gebouw in Brussel met de naam poort? De Hallepoort was deel van de oude stadsmuur en dateert uit de 14de eeuw.
- De oude afbeeldingen tonen de Hallepoort langs twee verschillende kanten. Welk van de twee toont de poort vanuit de stad? En welke van buiten de stad?
- Hun vorm is anders, zie je het verschil? De ene zijde is plat (de kant van de stad), de andere is afgerond (de kant van het platteland).
- Waarom is dat zo? Stel je voor dat de vijand probeert binnen te komen. Dankzij welke vorm zie je ze van alle kant komen? De ronde vorm geeft je een beter uitzicht op de omgeving. Daarom is deze naar het platteland gericht.
- Op de afbeelding hiernaast zien jullie een lager gelegen deel van de stad. De muur is niet het enige dat de stad beschermt, wat nog? Grachten gevuld met water.
- Opmerking: in de 16de eeuw, en dus op de kaart van Braun en Hogenberg, heette de Hallepoort de OudeBrussel poort.

Toon tenslotte een hedendaagse kaart van de vijfhoek en een foto van de Hallepoort (p. 20-21).

- Zoek opnieuw de peervorm op de hedendaagse kaart, wordt die in dezelfde richting getoond? Nee, de kaart van Braun en Hogenberg is georiënteerd op het oosten volgens de middeleeuwse traditie waarop het paradijs bovenaan werd toegevoegd. Men dacht namelijk dat het paradijs in het oosten lag.
- Dit is een foto van de Hallepoort vandaag. Bestaat de muur nog? Wat is er daar nu? Grote lanen.
- Je leerlingen zijn klaar om de volgende oefeningen te maken.

Deel de fiches uit (p. 4-9).

De kaart van *Braun en Hogenberg* – De stadspoorten in detail - Fiche ①

Stadspoort – de Anderlechtsepoort

Spaak L., *Anderlechtsepoort*, rond 1780

- 1) Kijk goed naar het schilderij. Je ziet hier de stadspoort langs...
☐ de kant van de stad ☐ de kant van het platteland
 Let op het element waar het paart op wandelt en de vorm van het gebouw (is het plat of afgerond?).
- 2) Zoek de Anderlechtsepoort op de kaart van Braun en Hogenberg. Gebruik de legende van de kaart om je te helpen.
- 3) Schrijf het cijfer -①- op de juiste plaats in het lege rondje op de kaart.

Details

Zoek deze twee details op de kaart en omcirkel ze met fluostift.

1)

- Hoe heet deze plaats vandaag? De

Gebruik de legende en het lexicon om je te helpen met het oud Nederlands.

2)

- Wat doen deze 4 personages?
Ze trekken... ☐ een kraan ☐ een schip

De kaart van *Braun en Hogenberg* – De stadspoorten in detail - Fiche ②

Stadspoort – de Naamsepoort

Cantagallina R., *De Naamsepoort*, 1613

- 1) Kijk goed naar het tekening. Je ziet hier de stadspoort langs...
☐ de kant van de stad ☐ de kant van het platteland
 Kijk goed naar de vorm van het gebouw (is het plat of afgerond?).
- 2) Zoek de Naamsepoort op de kaart van Braun en Hogenberg. Gebruik de legende om je te helpen.
 In de legende heet de poort “Couweberch”.
- 3) Schrijf het cijfer -②- op de juiste plaats in het lege rondje op de kaart.

Details

Zoek deze twee details op de kaart en omcirkel ze met fluostift.

1)

- Hoe heet deze plaats? De

Gebruik de legende en het lexicon om je te helpen met het oud Nederlands.

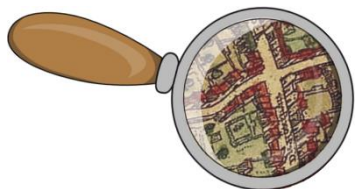
2)

- Wat is de functie van dit gebouw?
Het is een ☐ water- ☐ wind-.....

Gebruik het lexicon voor het oud Nederlands.

De kaart van *Braun en Hogenberg* – De stadspoorten in detail - Fiche ③

Stadspoort – de Vlaamse poort

Spaak L., *Vlaamse poort*, rond 1780

- 1) Kijk goed naar het schilderij. Je ziet de stadspoort hier langs...
☐ de kant van de stad ☐ de kant van het platteland
 Kijk goed naar de vorm van het gebouw (is het plat of afgerond?) en wat er voor ligt.
- 2) Zoek de Vlaamse poort op de kaart van Braun en Hogenberg. Gebruik de legende om je te helpen.
 Pas op, in het oud Nederlands zei men “Vlemsche” en niet “Vlaamse”.
- 3) Schrijf het cijfer -③- op de juiste plaats in het lege rondje op de kaart.

Details

Zoek deze twee details op de kaart en omcirkel ze met fluostift.

- Hoe heet deze plaats?
 Gebruik de legende en het lexicon om je te helpen met het oud Nederlands.

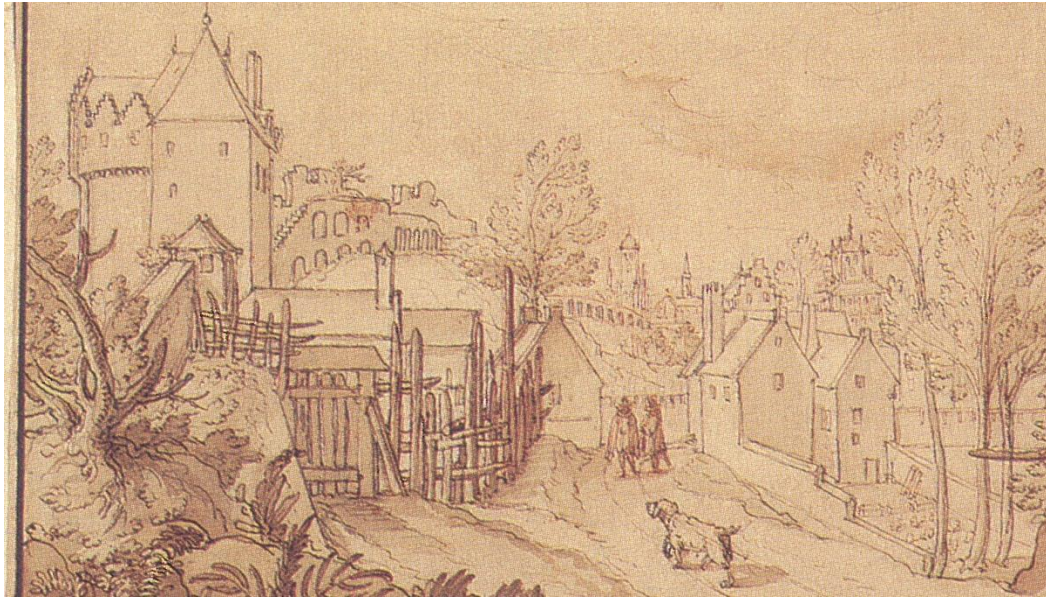

- Wie is het personage met de witte cirkel errond?
.....
 Lees de naam luidop.

De kaart van *Braun en Hogenberg* – De stadspoorten in detail - Fiche ④

Stadspoort – Dit is de Schaarbeeksepoort

Cantagallina R., *Schaarbeeksepoort*, 1612-1613

- 1) Kijk goed naar het tekening. Je ziet de stadspoort langs...
☐ de kant van de stad ☐ de kant van het platteland
 Kijk goed naar de vorm van het gebouw (is het plat of afgerond?) en naar de stadsmuur (ze heeft trapjes).
- 2) Zoek de Schaarbeeksepoort op de kaart van Braun en Hogenberg. Gebruik de legende om je te helpen.
 Pas op, in de legende heet de Schaarbeekse poort “Cuelsche”. Het is de oude naam.
- 3) Schrijf het cijfer -④- op de juiste plaats in het lege rondje op de kaart.

Details

Zoek deze twee details op de kaart en omcirkel ze met fluostift.

1)

- Hoe heet deze kerk? Dekerk
 Gebruik de legende en het lexicon om je te helpen met het oud Nederlands.

2)

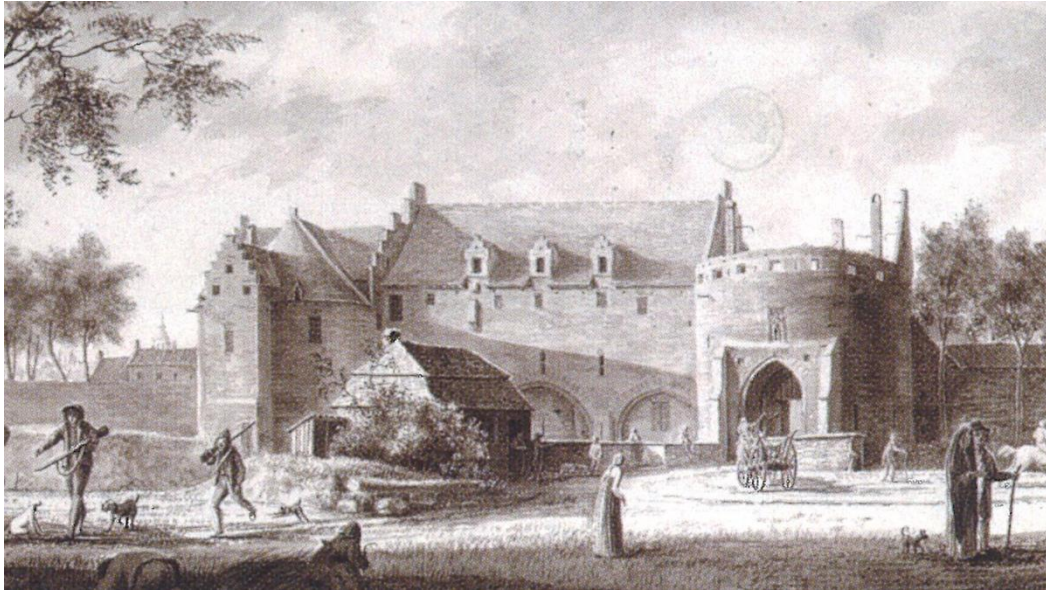

- Waar staat deze machine? In de
 Gebruik de legende en het lexicon om je te helpen met het oud Nederlands.
- Waarvoor zou het kunnen dienen? Om uit de schepen te tillen.

De kaart van *Braun en Hogenberg* – De stadspoorten in detail - Fiche ⑤

Stadspoort – Dit is de Lakensepoort

Vitzhumb P., *Lakensepoort*, 1783

- 1) Kijk goed naar de afbeelding. Je ziet hier de stadspoort langs...
☐ de kant van de stad ☐ de kant van het platteland
 Kijk goed naar het de vorm van het gebouw (is het plat of afgerond?).
- 2) Zoek de Lakense poort op de kaart van Braun en Hogeberg. Gebruik de legende om je te helpen.
- 3) Schrijf het cijfer -⑤- op de juiste plaats in het lege rondje op de kaart.

Details

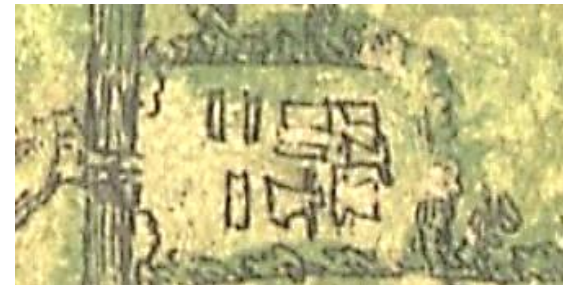
Zoek deze twee details op de kaart en omcirkel ze met fluostift.

1)

- Je ziet een stadsmuur, maar waar staat ze?
☐ rondom de stad ☐ in de stad

2)

- Er ligt hier iets te drogen in de weide.
Wat zie je? ☐ graan ☐ linnen (hemden en lakens)

De kaart van *Braun en Hogenberg* – De stadspoorten in detail - Fiche ⑥

Stadspoort – Dit is de Leuvensepoort

Vitzthum P., *Leuvensepoort*, 1783

- 1) Kijk goed naar de afbeelding. Je ziet de stadspoort hier langs...
 - ☐ de kant van de stad
 - ☐ de kant van het platteland

 Welke vorm heeft het gebouw (recht of met afrondingen)?
- 2) Zoek de Leuvense poort op de kaart van Braun en Hogenberg. Gebruik de legende om je te helpen.

 Pas op, in de legende heet de poort “Lovensche”, het is het oud Nederlandse woord voor “Leuvense”.
- 3) Schrijf het cijfer -⑥- op de juiste plaats in het lege rondje op de kaart.

Details

Zoek deze twee details op de kaart en omcirkel ze met fluostift.

1)

- Wat is er zo kronkelig getekend op de kaart?

☐ een weg ☐ een rivier

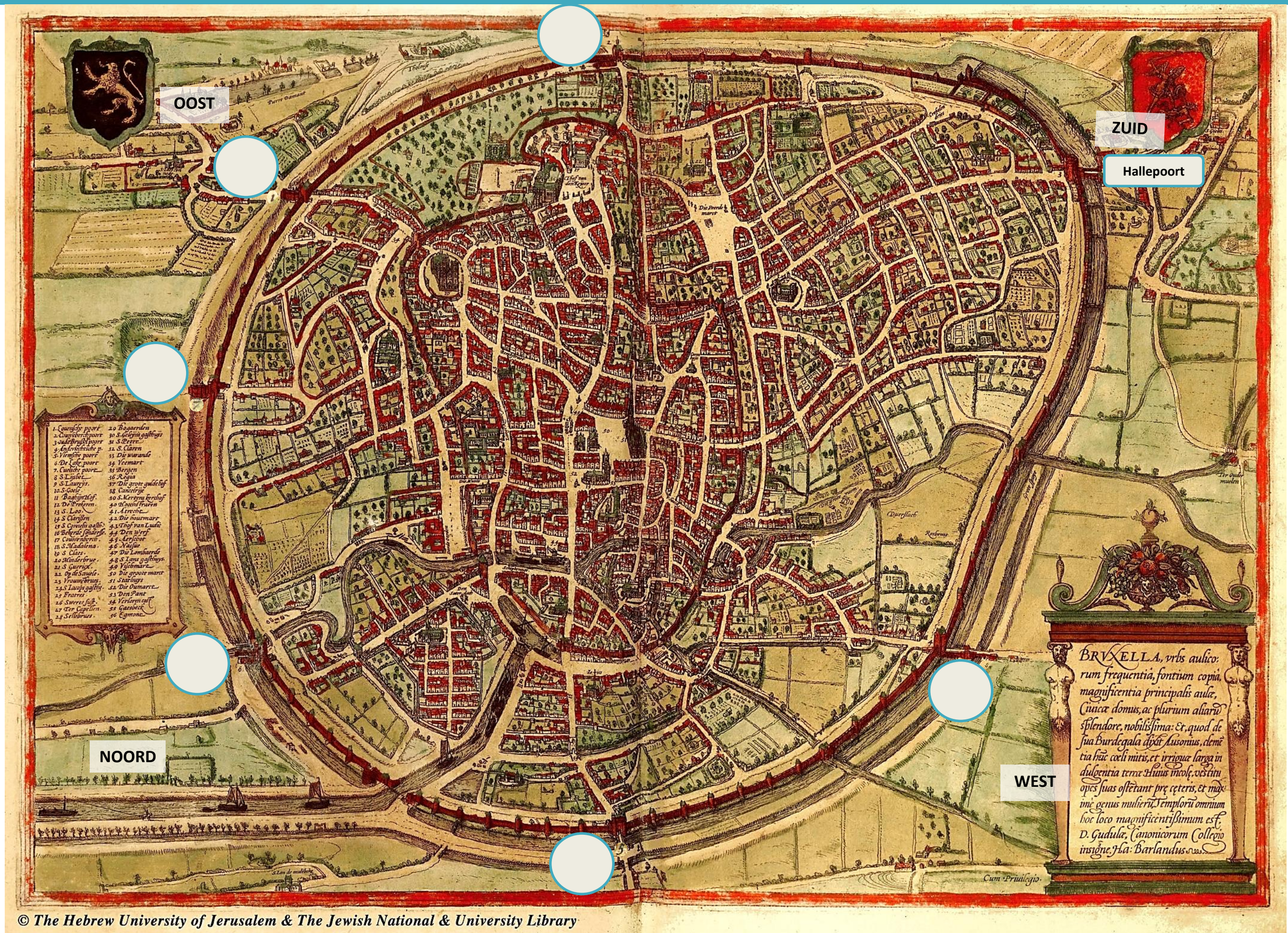

Kijk goed wat er op getekend is.

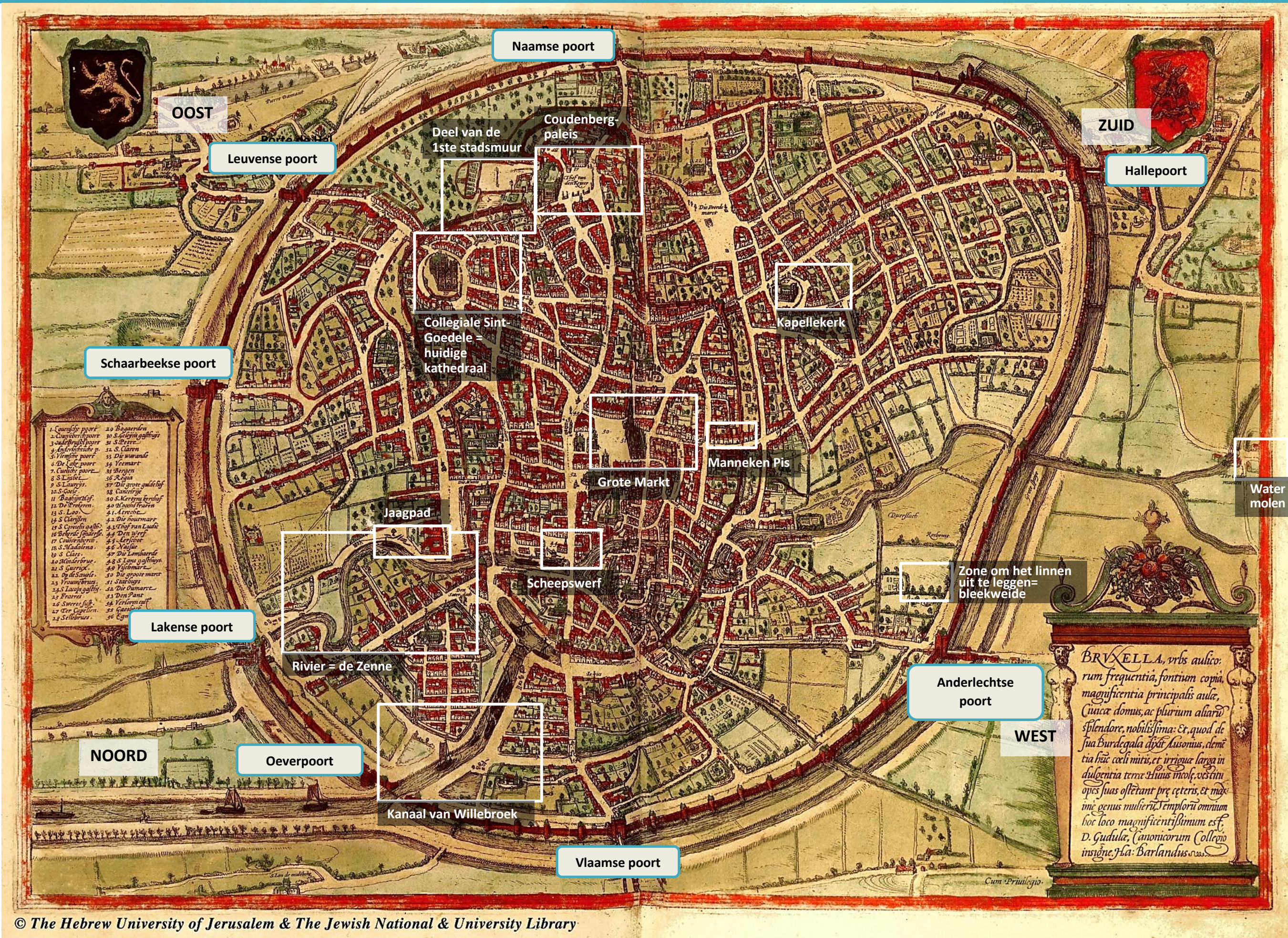
2)

- Hier zie je ook schepen. Maar de vorm van het water is hier anders. Wat is hier anders? Het is...☐ rechter ☐ breder ☐ smaller ☐ kronkeliger

Kaart van Braun en Hogenberg (1572) - oplossingen

Legende van de kaart Braun en Hogenberg

Kleine woordenlijst van het oud Nederlands

Capellen - Kapelle

Couweberch = **Coudenbergh** – Koude berg

Cuelsch = **keulse** – Keulense

Den werf – De scheepswerf (waar ze boten repareren)

Die groote markt – De Grote Markt

Hof van den Keÿser – Hof van de Keizer = het Paleis van Karel V of het Coudenbergpaleis

Huys - Huis

Lovensche – Leuvense

Muelen - Molen

Sint Goele - Sint-Goedele = De St-Michiël en St.Goedele kathedraal

Stat - Stad

Vlemsche - Vlaamse

Klein lexicon voor afkortingen

p. = **poort** (stadspoort)

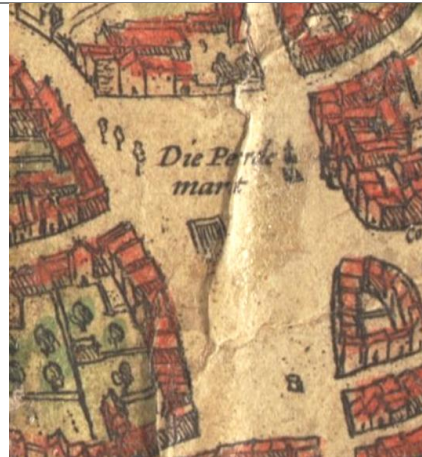
S = **Sanct** - Sint (voor een kerk)

Ë = en

Wie zoekt die vindt

Brug over de Zenne en een watermolen in de stad

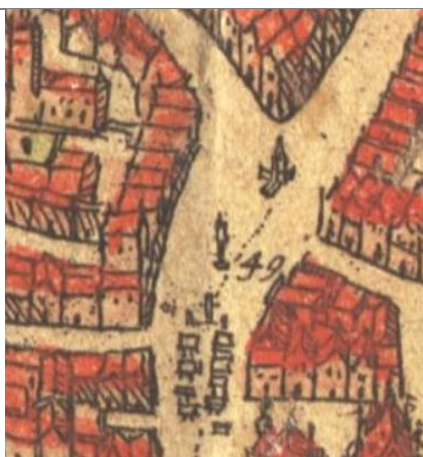
Paardenmarkt (Grote Zavel)

Coren Huys = huis voor graan = gebouw in het midden van het Oud Korenhuis is een graanhal

Brug over de Zenne en een watermolen

Vismarkt. De kleine vierkantjes zijn de marktkraampjes

1. Hof van Hoogstraten
2. Hotel Ravenstein

St-Gilliskerk in Obbrussel (Sint-Gillis)

Kasteel (omringd door water en met een tuin)

Kar

Gasthuis van Sint-Pieter ter zieken (= St-Pietersziekenhuis)

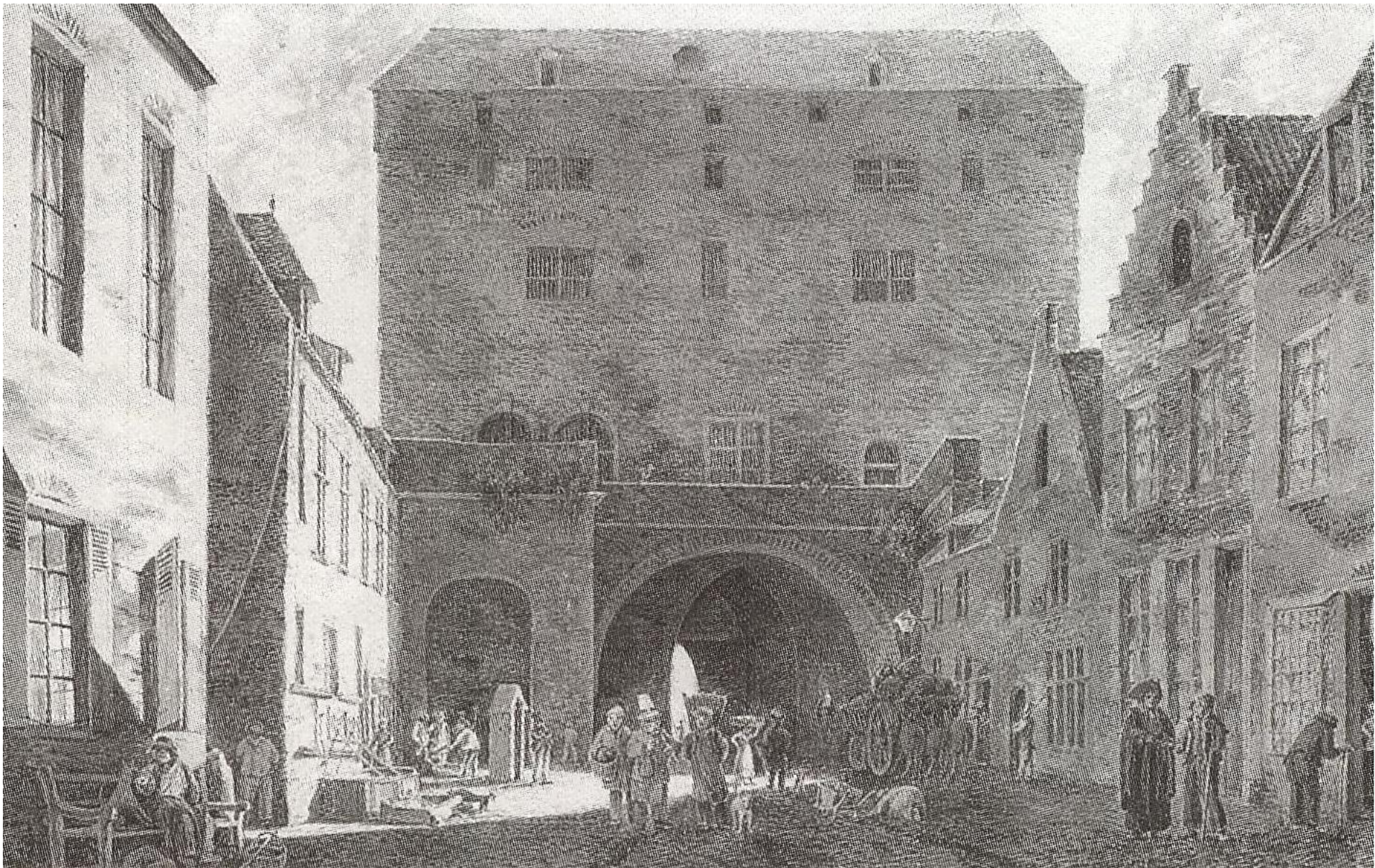
Aaneenschakeling van vijvers langsheen de Maalbeek en een kasteel

Illustraties voor de inleiding

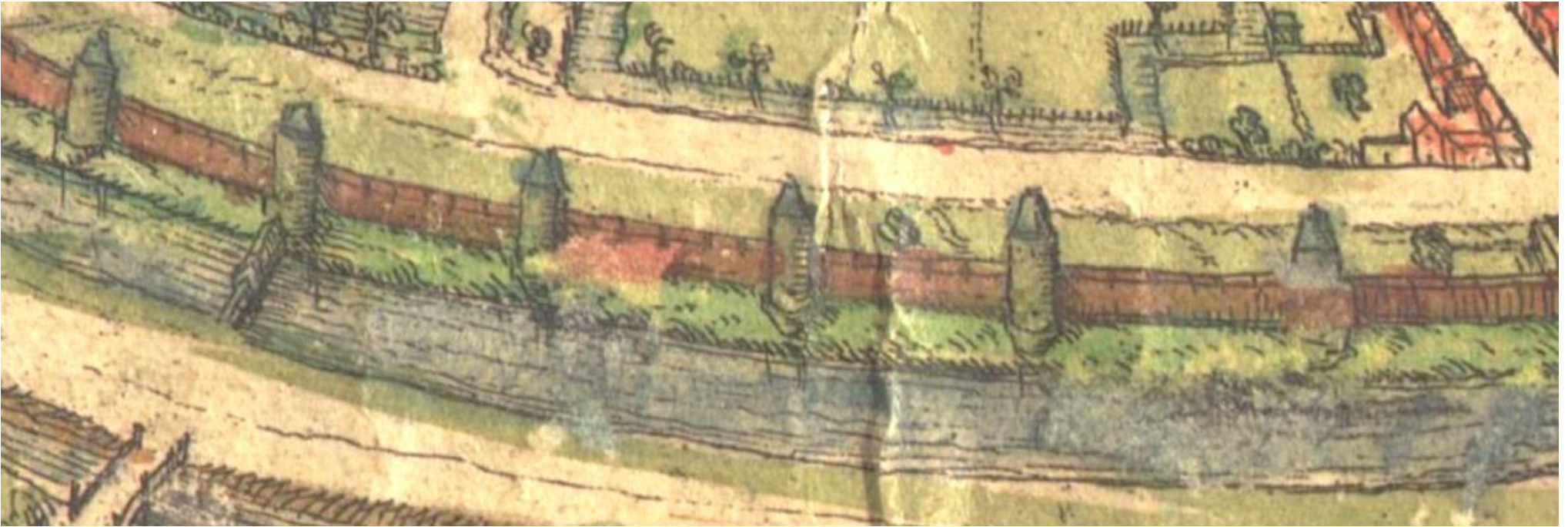
Cantagallina R., Hallepoort, 1612-1613, Koninklijke Musea van België

Illustraties voor de inleiding

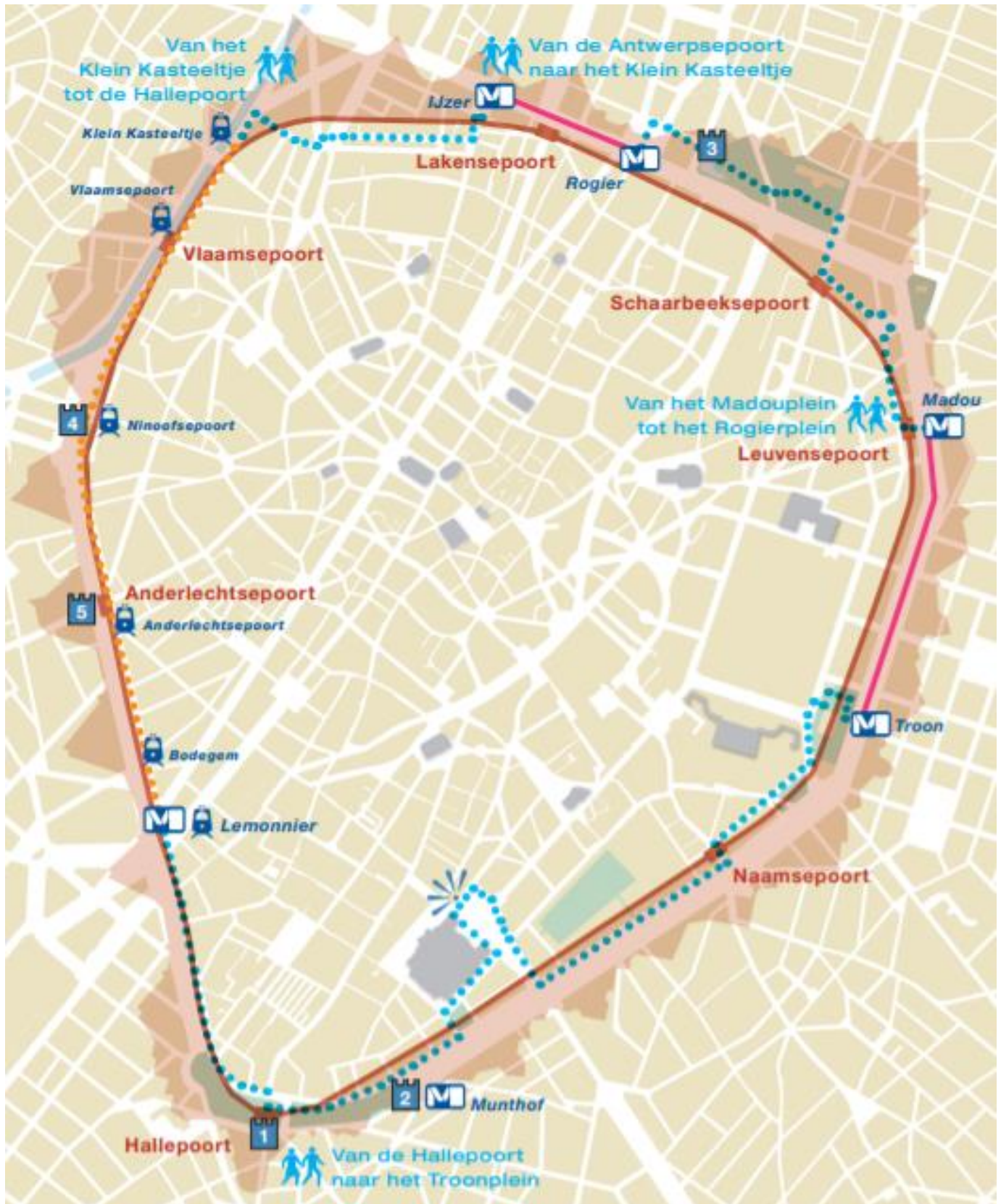
De Hallepoort gezien vanaf de stad, rond 1826, KBR

Illustraties voor de inleiding

Kaart van Braun en Hogenberg, 1572, KBR, detail van de gracht van de tweede stadsomwalling

Illustraties voor de inleiding

Uit: *De tweede stadsomwalling van Brussel, Brussel, de weergangen, Brussel Stedelijke ontwikkeling*

Illustraties voor de inleiding

Hallepoort, luchtfoto © Regie der Gebouwen